

Człowiek – istota religijna

Tom 2

Religijność w ujęciu etnologicznym

Krzysztof Krzemiński

Rafał Beszterda

Anna Natalia Kmieć

Roman Kordonsky

Michał Antonowicz

Ewelina Mączka

Natalia Stala

Piotr Biłgorajski

Anna Rondomańska

Tomasz Wiśniewski

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

Człowiek – istota religijna

Tom 2

Religijność w ujęciu etnologicznym

Krzysztof Krzemiński

Rafał Beszterda

Anna Natalia Kmieć

Roman Kordonskyy

Michał Antonowicz

Ewelina Mączka

Natalia Stala

Piotr Biłgorajski

Anna Rondonańska

Tomasz Wiśniewski

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

Toruń 2014

Recenzenci

Dr hab. Anna Nadolska-Styczyńska

Dr hab. Wojciech Olszewski, prof. UMK

Projekt okładki

Monika Pest

Na okładce wykorzystano projekt plakatu autorstwa Jakuba Grabowskiego

Redakcja

Magdalena Prokopowicz

ISBN serii: 978-83-231-3300-1

ISBN tomu 2: 978-83-231-3416-9

© Copyright by Wydawnictwo Naukowe
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

Toruń 2014

WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIwersytetu MIKOŁAJA KOPERNIKA

Redakcja: ul. Gagarina 5, 87-100 Toruń
tel. (56) 611 42 95, fax (56) 611 47 05
e-mail: wydawnictwo@umk.pl

Dystrybucja: ul. Mickiewicza 2/4, 87-100 Toruń
tel./fax (56) 611 42 38
e-mail: books@umk.pl

www.wydawnictwoumk.pl

Druk i oprawa: Wydawnictwo Naukowe UMK
ul. Gagarina 5, 87-100 Toruń

Spis treści

Wstęp / **7**

Rozdział 1

Spotkanie religii i kultów. Pielgrzymka wokół Kinner Kailaś, Kinnaur, Himaćal Pradeś, Indie / **11**

Rozdział 2

Ile wiary w wierze, czyli rzecz o prywatyzacji religii / **41**

Rozdział 3

Tradycyjne wierzenia związane ze śmiercią wśród mieszkańców Pokucia / **53**

Rozdział 4

Rola Kościoła rzymskokatolickiego w kształtowaniu tożsamości Polaków w Rosji. Analiza czasopisma polonijnego „Соотечественники Rodacy. Pismo Syberyjskie Kongresu Polaków w Rosji” / **69**

Rozdział 5

Talizmany i amulety w magicznych praktykach hoodoo / **83**

Rozdział 6

Radykalne wyrzeczenie. Etapy i cel jogicznej ścieżki / **99**

Rozdział 7

Znaczenie religii w poglądach nowych ateistów / **117**

Rozdział 8

Religijne uzasadnienie „wegetarianizmu chrześcijańskiego” / **133**

Rozdział 9

Irracjonalność jako wspólne źródło sacrum i suwerenności.

Ujęcie Gustavo Benavidesa i próba jego krytycznego uzupełnienia / **153**

Noty o autorach / **169**

Wstęp

W dużej mierze odrębną perspektywę od teologicznej (którą zawiera I tom szeroko zakrojonej monografii *Człowiek – istota religijna*) i humanistycznej (właściwej opracowaniem współtworzącym tom III) w spojrzeniu na religijność proponuje współczesna antropologia – rozumiana ogólnie jako dyscyplina naukowa, bez konieczności wyróżniania właściwych jej nurtów i podejść badawczych. Jej fundamentem jest uznanie odrębności i równowartości ludzi, ich zbiorowości, grup etnicznych i narodowych, charakterystycznych dla nich kultów, wierzeń, a w końcu różnorodnych religii. Zdaniem etnologów dzisiejszy obraz jakiegokolwiek kultury, bez wątpienia kształtowany historycznie i w owych ramach czasowych zmienny, nie powinien podlegać ocenie. Jest on wewnętrzną sprawą jej uczestników i należy czynić wszystko, co możliwe, by to bogactwo zachować i przedstawiać w kategoriach właściwych i uznanych przez daną grupę. Oczywiście problemem podstawowym staje się w konsekwencji takiego podejścia umiejętny „przekład kulturowy” – czyli to, w jaki sposób pojęcia, instytucje, człowieka i jego kulturę opisać przy użyciu terminów zrozumiałych dla odbiorców wywodzących się z odmiennych kręgów kulturowych, a zatem też praktykujących inne sposoby myślenia, pojmowania, hierarchizowania, gospodarowania, ale także – a może przede wszystkim – posiadających własne pojęcia i modele opisujące wszechświat, koncepcje Absolutu, bytów nie-ludzkich i ich wpływu na doczesne życie ludzi. Nie jest to łatwe zadanie. Tylko wysokie standardy etyczne w połą-

czeniu z autorefleksją i wiedzą przedmiotową pozwalają minimalizować wpływ wątków eurocentrycznych, którymi zazwyczaj „przeziąknęliśmy” w trakcie procesu enkulturacji.

Drugi tom monografii poświęcony jest właśnie wierzeniom w ujęciu badań etnologicznych. Złożony problem specyfiki wieloreligijnego kultu świętej góry, umiejscowionej w indyjskich Himalajach, przez pryzmat praktyki pielgrzymowania i przebywania w „miejscu mocy”, aby doświadczyć „obcowania” z Absolutem, przedstawia rozdział 1: *Spotkanie religii i kultów. Pielgrzymka wokół Kinner Kailaś, Kinnaur, Himaćal Pradeś, Indie*. Na rozbudowanym tle wielokulturowości tego miejsca pielgrzymkowego zostają ukazane praktyki, cele religijne i wzajemne zróżnicowane postrzeganie się grup mieszkańców i pątników, które pomimo wieloaspektowości charakteryzuje się jednoczącym oddziaływaniem wspólności miejsca kultu. Rozdział 2 prezentuje wnioski badań religijności przeprowadzone w środowisku młodzieży toruńskiej: *Ile wiary w wierze, czyli rzecz o prywatyzacji religii*. Ukazany zostaje w nim problem pojawiającego się rozdźwięku między subiektywną oceną religijności a rzeczywistym zaangażowaniem w życie religijne młodych torunian. Wskazuje też na problem prywatyzacji religii i jej przejawy. Problemem śmierci, która według wierzeń ludowych mieszkańców ukraińskiego Pokucia kończy życie ziemskie i staje się początkiem nowego bytowania w innym świecie, podejmuje rozdział 3 zatytułowany *Tradycyjne wierzenia związane ze śmiercią wśród mieszkańców Pokucia*. Pochodzące w dużej mierze z czasów pogańskich obrzędy i zwyczaje ludowe zostały schryścianizowane i stanowią w połączeniu specyficzną religijność ludową. Z kolei znaczenie Kościoła rzymskokatolickiego w kształtowaniu tożsamości Polaków na Syberii przez pryzmat oddziaływania czasopisma środowiska polonijnego „Соотечественники Родacy. Пismo Syberyjskie Kongresu Polaków w Rosji” omawia rozdział 4 zatytułowany *Rola Kościoła rzymskokatolickiego w kształtowaniu tożsamości Polaków w Rosji. Analiza czasopisma*. Uznając czasopismo za tekst kultury, który odzwierciedla rzeczywistość, można wskazać wyznaczniki tożsamości przedstawianej zbiorowości, przyjmując wymienione cechy za rdzeń kulturowy grupy. Problem zafascynowania magią i jej przejawami, a więc

realizacji religijności na zwodniczej drodze ezoteryki, omawia rozdział 5 *Talizmany i amulety w magicznych praktykach hoodoo*. Współczesny człowiek jest karmiony przez media różnymi treściami ezoterycznymi, według których wróżby, horoskopy, wszelkie talizmany oraz amulety stanowią atrakcyjną ofertę i gwarantują uzyskanie szczęścia we wszystkich dziedzinach życia. Taką propozycją jest *hoodoo*, które przez talizmany i amulety oferuje szczęśliwe życie. Autorka wskazuje na pochodzenie i niebezpieczeństwa, jakie niesie ze sobą nowoorleańskie voodoo.

Rozdział 6, zatytułowany *Radykalne wyrzeczenie. Etapy i cel jogicznej ścieżki*, stawia pytanie: czy droga jogiczna opisana w Jogasutrach Patańdzalogo jest przykładem praktyki religijnej polegającej na radykalnej ascezie i wyrzeczeniu? W tym celu zostaje przeanalizowane zasadnicze jogiczne pojęcie, jakim jest *nirodha*, uznające, że nie może ono oznaczać zaprzestania wszelkiej aktywności mentalnej, jak często się przyjmuje. Rozdział ten nasuwa pytanie, czy pełne wyzwolenie może osiągnąć osoba aktywnie żyjąca w społeczeństwie?

Znaczenie religii w poglądach nowych ateistów to tytuł rozdziału 7. Dokonano w nim rekonstrukcji podejść myślicieli i naukowców związanych z ruchem tzw. nowego ateizmu (*new atheism* lub *neo-atheism*) do kwestii religii. Po prezentacji charakterystycznych poglądów nowych ateistów i wskazaniu źródeł oraz inspiracji tego zjawiska w dziejach europejskiej filozofii następuje krytyczna ocena pojawiających się w tym nurcie twierdzeń oraz postulatów dotyczących religii.

W ostatnich czasach wzrasta wrażliwość na niehumanitarne traktowanie zwierząt, konsumpcjonizm, kryzys ekologiczny i ekonomiczny. Ruch ten znajduje zwolenników także wśród chrześcijan. Rozdział 8 podejmuje studium nad chrześcijańskim uzasadnieniem wegetarianizmu (*Religijne uzasadnienie „wegetarianizmu chrześcijańskiego”*). W tym celu zostaje dokonana analiza wybranych tekstów Pisma Świętego oraz zostają przedstawione stanowiska teologów badających stosunek człowieka do zwierząt zgodny z Objawieniem. Na tle prób zrównania człowieka ze światem zwierząt ukazano jego wyjątkowość i nieredukowalność. Na koniec studium krytycznej ocenie zostają poddane argumenty wegetarian.

Irracjonalność jako wspólne źródło sacrum i suwerenności. Ujęcie Gustavo Benavidesa i próba jego krytycznego uzupełnienia to tytuł 9 rozdziału. Zawarto w nim konkluzję, że obserwacja Benavidesa pozwala na reintegrację logik sfer religijnej i politycznej, a także – w efekcie – wreintegrowanie świata ludzkiego do świata natury w całości. Ten ruch wzajemnej transgresji jest konieczny do podjęcia badań nad zagadnieniem sprawczości bytów nie-ludzkich, a także samych ludzi pośród nich.

Rozdział 1

Spotkanie religii i kultów. Pielgrzymka wokół Kinner Kailaś, Kinnaur, Himaćal Pradeś, Indie

Wstęp

Praktyka pielgrzymowania to ważny element większości systemów wierzeniowych. Jej celem jest przede wszystkim dotarcie i krótkotrwałe przebywanie w „miejscu mocy”, postrzegane przez wyznawców jako możliwość dostąpienia jakichś szczególnych łask ze strony bóstwa. Ten stan osiągnąć jest w bezpośrednim, głębokim i osobistym kontakcie z absolutem (i/lub jego emanacjami) lub za pośrednictwem osób (żyjących lub nie), które ten kontakt potrafią wspomóc. W dalszej części tekstu nie odwołuję się do teoretycznych ram zjawiska, ponieważ podstawowym celem jest ukazanie specyfiki wieloreligijnego kultu świętej góry, umiejscowionej w indyjskich Himalajach.

Miejsce oraz sytuacja religijna

Góra Kinner Kailaś zlokalizowana w okręgu Kinnaur (stan Himaćal Pradeś, Indie) jest niejako kopią, odwołaniem do góry Kailaś¹, położonej w Tybecie właściwym. Świętość tego ostatniego, „prawdziwego” Kailaśa ma wiele wymiarów. Jest związana z faktem, że ze stoków (okolic lub pobliskiego jeziora Manasarowar) biorą swój początek najważniejsze rzeki regionu: Indus (poprzez Satledź), Brahmaputra i Ganges (poprzez Karnali). Zapewne ten fakt spowodował, że góra jest postrzegana jako oś świata, *axis mundi*. Co najbardziej interesujące w odniesieniu do tematu, szczyt i jego okolica są uznawane za święte przez przedstawicieli wielu religii: dżinizmu, bon, nurtów hinduistycznych, buddyjskich i rozmaitych kompleksów synkretycznych. Dosłowność rozumienia świętości góry wynika z zamieszkiwania jej szczytu przez bóstwa kluczowe dla wyznawców wymienionych systemów. I tak, dla wiernych hindusów, szczególnie śiwaitów, na Kailaśu sezonowo przebywa Śiwa (czasami z „rodziną”, tj. Parwati i Ganeśą); buddyści uważają, że na tej górze zamieszkuje okresowo Budda; dżiniści widzą w tym wzniesieniu miejsce uwolnienia od cielesnych ograniczeń pierwszego ze swych świętych filarów (*tirtankara* Riśibadewy), a wyznawcy bon uznają, że rejon góry jest przesycony silną energią duchową, która może być wielce pomocna w realizacji praktyk religijnych. Nie podejmując rozważań nad chronologią tych wierzeń i ich związków z opisywanym obszarem, można ostrożnie uznać, że góra Kailaś ma istotny wymiar duchowy dla większości populacji zamieszkującej ogromną część kontynentu azjatyckiego.

Popularność kultów związanych z górą Kailaś spowodowała, że w późnych wiekach średnich naznaczono dwa siostrzane miejsca: Kinner Kailaś w okręgu Kinnaur oraz Mani Maheś Kailaś (koło Brahmour, okręg Čamba), oba w granicach dzisiejszego indyjskiego stanu Himaćal Pradeś.

¹ Nazwa Kailaś odnosi się najpewniej do sanskryckiego słowa *kelas* oznaczającego kryształ, czystość. Podobnie w przypadku *Gangs Rin po che* (tyb.) – klasycznie tłumaczonego jako Klejnot Śniegu.